

Arheologija u Srbiji

Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Arheologija u Srbiji.
Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Izdavač:

Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:

Snežana Golubović

Urednici:

Selena Vitezović
Đurđa Obradović
Milica Radišić

Priprema:

Arheološki institut

Elektronsko izdanje
ISBN 978-86-6439-086-6

Arheološki institut

Arheologija u Srbiji

Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Urednici

Selena Vitezović

Đurđa Obradović

Milica Radišić

Beograd 2023

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

SADRŽAJ

1. Redakcija, Uvod
2. ***Arheološka iskopavanja i rekognosciranja***
3. **Dušan Borić, Dragana Antonović, Praistorija „dunavskog koridora“ u Đerdapu. Istraživanje u 2020. godini**
4. **Vidan Dimić, Dragana Antonović, Selena Vitezović, Danica Mihailović, Prljuša, Mali Šturac: istraživanje u 2020. godini**
5. **Aleksandar Kapuran, Igor Jovanović, Petar Milojević, Rekognosciranja rudnih ležišta i šljacišta u Boru i Majdanpeku u 2020. godini**
6. **Ivan Bogdanović, Goran Stojić, Ljubomir Jevtović, Legijski logor u Viminacijumu: istraživanja severnog dela utvrđenja u 2020. godini**
7. **Nemanja Mrđić, Milica Marjanović, Snežana Golubović, Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni principije u 2020. godini**
8. **Mladen Jovičić, Saša Redžić, Ivana Kosanović, Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2020. godini**
9. **Bebina Milovanović, Ilija Danković, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2020. godini**

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

10. **Sofija Petković, Bojan Popović, Marija Jović, Gordan Janjić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija u 2020. godini**
11. **Sofija Petković, Marija Jović, Igor Bjelić, Bojana Ilijić, Arheološka istraživanja, prezentacija i promocija rimskog utvrđenja i naselja Timacum Minus u Ravni kod Knjaževca**
12. **Vesna Bikić, Uglješa Vojvodić, Marina Pavlović, Istraživanja, restauracija i revitalizacija kompleksa Sahat i Barokne kapije Beogradske tvrđave u 2020. godini**
13. **Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Nikola Lazarević, Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2020. godini: rezultati iz varvarinskog i čičevačkog kraja**
14. ***Analize arheološkog materijala***
15. **Josip Šarić, Okresani artefakti iz mezolitskog horizonta sa lokaliteta Lepenskog Vira – nova saznanja**
16. **Snežana Nikolić, Angelina Raičković Savić, Keramičke posude iz najstarijih celina istraženih u severozapadnom delu logora na Viminacijumu**
17. **Radmila Zotović, Zaključna razmatranja o rimskim kultovima na teritoriji Srbije**
18. **Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Selena Vitezović, Nada Radak, Sirmijum – rezultat antropološkog projekta u 2020. godini**
19. ***Projektne i drugi izveštaji***
20. **Mladen Jovičić, Emilija Nikolić, Ivana Delić-Nikolić, Ljiljana Miličić, Snežana Vučetić, Jonjaua Ranogajec, Naučnoistraživački projekat MoDeCo2000 - realizacija projekta u 2020. godini**
21. **Sanja Nikić, Izdavačka delatnost i Bilioteka Arheološkog instituta u 2020. godini**

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Nemanja Mrđić, Arheološki institut, Beograd
Milica Marjanović, Arheološki institut, Beograd
Snežana Golubović, Arheološki institut, Beograd

LEGIJSKI LOGOR U VIMINACIJUMU: ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U ZONI PRINCIPIJE U 2020. GODINI

Arheološka istraživanja legijskog logora VII Klaudijeve legije na Viminacijumu započeta su još krajem 19. veka. Manja sondažna iskopavanja su na tom prostoru vršena u nekoliko navrata tokom 20 veka. Nova faza multidisciplinarnih istraživanja započeta je 2002. godine na više lokacija na Viminacijumu, pa su, pored samih iskopavanja, uvedeni i različiti vidovi geofizičke prospekcije i daljinske detekcije. Obimniji arheološki radovi na prostoru legijskog logora sprovedeni su tek 2002. i 2003. godine, kada je istražen veći deo severne kapije logora (*porta praetoria*).

Nakon duže pauze, 2016. godine su nastavljena iskopavanja legijskog logora, koja se od tada vrše u kontinuitetu. Ova istraživanja bila su zaštitnog karaktera i sprovedena su sistemom sondi, dok sistematska istraživanja u okviru nove kvadratne mreže započinju krajem 2018. godine. Novija iskopavanja bila su usmerena pretežno na severozapadni deo utvrđenja, pre svega na severni i zapadni bedem sa kulama i kapijama, kao i objekte u njihovoj neposrednoj blizini. Tom prilikom je istraženo više različitih celina, a identifikovane su dve glavne faze izgradnje logora – starija datovana u poslednje decenije 1. veka, tačnije u vreme dinastije Flavijevaca i mlađa, datovana kroz više etapa od početka 2. do početka 4. veka.

Tokom 2020. godine su, pored istraživanja severnog bedema, započeta i iskopavanja u središnjem delu legijskog logora, na prostoru na kome je geofizičkom prospekcijom (protonski magnetometar i georadar) nedvosmisleno potvrđeno prostiranje principije. Odlučeno je da se središnji deo utvrđenja definiše kao *Sektor V*, a da se iskopavanja sprovedu u okviru ranije postavljene kvadratne mreže, koja je proširena na ceo logor. Radovi su obuhvatili osam kvadrata (T/20-21 i U-V/20-22) i pokrili prostor od 800 m², u okviru kojih su otkriveni i delimično ili u potpunosti istraženi ostaci središnjeg/istočnog dela principije (sl. 1).

Osnovni plan građevine

Principia ili glavni vojni štab je administrativni i religijski centar, a najčešće i najveći objekat u svakom rimskom vojnom logoru. Po pravilu je smešten u središnjem delu utvrđen-

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

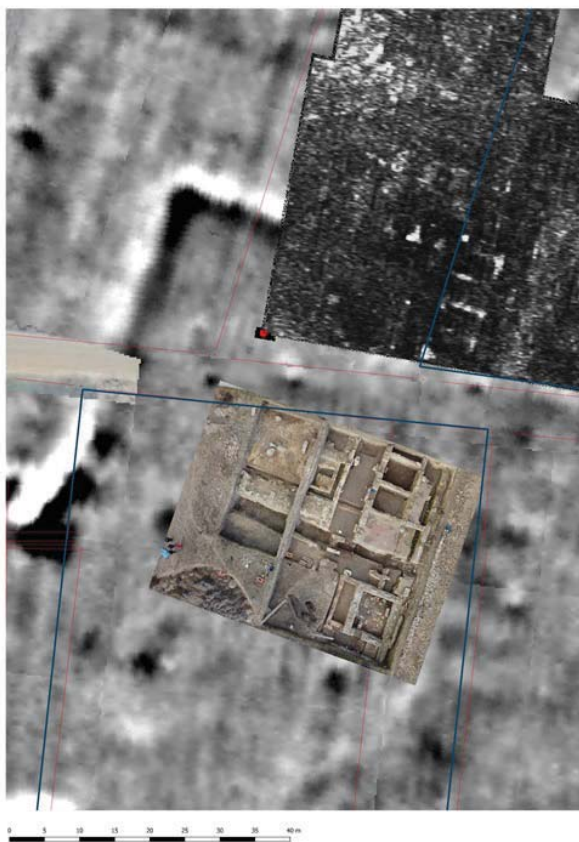
Slika 1 – Principija i severozapadni deo utvrđenja, snimak iz vazduha.

ja, neposredno uz raskrnicu dve glavne ulice (*via principalis* i *via praetoria*), a ispred samog ulaza se nalazi *locus gromae* – tačka od koje se odmeravaju i u odnosu na koju se trasiraju glavne ulice i položaj kapija. Ova građevina je obično sadržala centralno dvorište, oko kojeg su simetrično bile raspoređene prostorije – kancelarije oficira, administrativne prostorije, oružarnice (*armamentaria*), svetište (*sacelum*) u kome se čuvala vojna blagajna (*aerarium*), kao i prostorija u kojoj su čuvane zastave i insignije. Koncept ovog monumentalnog objekta, koji je mogao da obuhvati i preko četrdeset prostorija, bio je sličan forumu u gradovima.

Prema početnim iskopavanjima i rezultatima geofizičkih snimanja dimenzije principije na Viminacijumu su procenjene na najmanje 85 x 60 m, a njena ukupna površina na preko 5000 m². Utvrđeno je da se objekat sastoji iz foruma sa peristilom – vojničke verzije gradskog foruma u kome su se okupljali vojnici i oficiri tokom svečanosti ili prilikom priprema za vojne operacije. Iza ovog otvorenog prostora se nalazio i prostrani zatvoreni prostor, koji se obično naziva bazilika ili poprečna sala. U slučaju principije na Viminacijumu, na ovom mestu se prostire struktura definisana kao platforma I. Istraživanjima je južno od platforme konstatovano još jedno dvorište, iza koga se očekuju glavne upravne prostorije principije, potvrđene geofizičkim snimkom. Uz bočne strane foruma nalazio se niz prostorija (po deset na svakoj strani), simetrično postavljenih duž perimetralnih zidova objekta, u koje se ulazilo

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Slika 2 – Principija – prikaz rasporeda prostorija, geofizički i snimak iz vazduha.

iz pokrivenog hodnika (peristila). Situacija na severnom kraju objekta je delimično definisana na osnovu georadarskog snimka – prostor istočno od glavnog ulaza se jasno definiše, dok se zapadno od ulaza snimanja nisu mogla izvršiti (sl. 2).

Građevinske faze

Lokalno stanovništvo je u prošlosti koristilo kamen i opeku sa Viminacijuma kao besplatan građevinski materijal za podizanje kuća, pa su arhitektonski ostaci u mnogim delovima legijskog logora oštećeni. Uprkos tome, dobra očuvanost pojedinih zidova principije (visine do 1,20 m, širine do 1,00 m), kao i nalazi novca, omogućavaju uspostavljanje relativne hronologije objekta i definisanje nekoliko građevinskih faza u njegovom istočnom delu, koji je istražen tokom 2020. godine (sl. 3).

Faza 1

Faza 1, najstarija građevinska faza, konstatovana je samo u tragovima, na najnižoj koti u malom segmentu principije. Zidovi ove faze su prepoznatljivi samo u vidu temeljne zone od lomljene crvenke ukopane u zdravicu (na prostoru peristila), koja je mogla biti fundament za drvenu kosntrukciju. Preko ovih ostataka su delimično podignuti kasniji objekti. Radi se o temeljnoj zoni dva zida širine 0,60 m, koji se seku pod pravim uglom (sl. 4). Ova najranija faza nije hronološki opredeljena usled oskudnih ostataka i nedostatka pokretnog materijala, ali se prema stratigrafiji može zaključiti da je prethodila Flavijevskoj fazi.

Pored ove, jasno su izdvojene dve glavne građevinske faze (faze 2 i 3), koje se poklapaju sa situacijom na drugim delovima lokaliteta i mogu doprineti uspostavljanju relativne hronologije objekta.

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Slika 3 – Prostor istražen 2020. godine, snimak iz vazduha.

Slika 4 – Građevinska faza 1.

Faza 2

Faza 2 se datuje u poslednju trećinu 1. veka i za nju je karakteristična upotreba crvenke. Temeljne zone su građene od lomljenih komada vezanih glinom ili krečnim malterom, dok su nadzemni delovi građeni od obrađenih komada oblikovanih u vidu kvadera – tesanika, koji u podsećaju na pravu opeku (sl. 5). Zidovi su u temeljnim zonama širine oko 0,90 m, a u nadzemnim 0,80 m. Temeljne zone dosežu i do 1,20 m u dubinu, dok u nadzemnim zonama nije očuvano više od pet redova tesanika, pa visina zidova iznosi između 0,55 i 0,80 m.

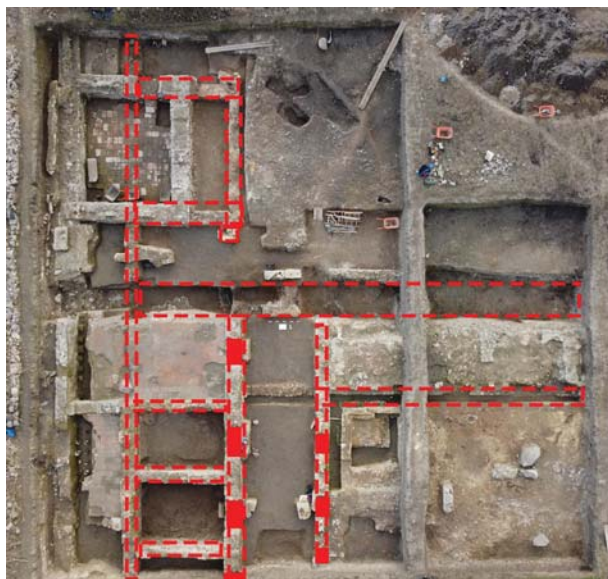
Ovoj fazi pripada niz prostorija uz istočni perimetralni zid principije (zid 14), koji se pruža približnim pravcem sever-jug čitavom dužinom iskopa, i zalazi u južni i severni profil. Istoj fazi pripadaju donji nivoi zidova platforme I i istočni zid unutrašnjeg dvorišta (sl. 6).

Prostorije 1-3 i 5 se simetrično pružaju u nizu, duž spoljnog zida objekta, a verovatno se radi o administrativnim prostorijama. Ove četiri prostorije su pravougaone osnove, približnih dimenzija 4,90 x 3,30/3,55 m. Na unutrašnjim licima pojedinih zidova uočavaju se ostaci oplata od belog krečnog maltera, debljine 1-2 cm. U sve četiri prostorije otkriven je ulaz sa pragom i stepenikom sa spoljne, zapadne strane (opeka sa malterom, grumenje krečnjaka i škriljca, fragmenti i blokovi krečnjaka). Širina ulaza iznosi između 1,35 i 1,75 m, a u sve prostorije se ulazilo iz istočnog peristila.

Slika 5 – Izgled zida od crvenke sa temeljnom zonom.

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Slika 6 – Građevinska faza 2.

Prostorija 7 je od ovog niza bila odvojena zidom i praznim prostorom u dvorištu. Ulaz u prostoriju 7 nije otkriven, ali se pretpostavlja da je on bio u njenom istočnom delu, koji je devastiran proširenjem u kasnijim fazama. Dimenzije prostorije 7 su 4,90 x 5,90 m.

Donji nivoi zida platforme građeni su na isti način kao i zidovi istočnih prostorija, pa se pretpostavlja da pripadaju istoj fazi. Istočni zid foruma je lošije očuvan, u ukupnoj visini do 0,50 m, ali se prema načinu gradnje, kao i nivou prolaza svrstava u istu fazu. Zid je građen od tesanika crvenke i ramskog škriljca. Na ovom zidu se naspram svih vrata istočnih prostorija nalazio po jedan prolaz ili zaravnjeno mesto za postament za stub ili statuu. Zidovi oko foruma iskoristili su za fundament temeljne zone zidova starije, prve

faze gradnje, time zadržavajući formu i dimenzije objekta koji će se značajno promeniti u trećoj fazi. Sudeći prema istraženim presecima prve dve faze nisu imale platformu koja se uzdizala duž cele južne strane foruma.

Skoro svi objekti podignuti u okviru ove, ostali su u upotrebi i tokom naredne građevinske faze, a na nekima od njih su primetne prepravke i dogradnje od škriljca i krečnjaka.

Faza 3

Faza 3 je načelno datovana u 2. vek i na nju se nadovezuju dogradnje i prepravke koje se mogu pratiti sve do vremena imperatora Konstantina i njegovih neposrednih naslednika. Za ovu fazu karakteristična je upotreba kristalastog škriljca, eksploatisanog u kamenolomima oko današnjeg Rama (rimske Lederate). Zbog svoje čvrstine je ovaj kamen u skorijoj prošlosti bio veoma popularan među lokalnim stanovništvom, koje ga je masovno eksploatisalo kao građevinski materijal, pa su zidovi mlađih faza principije uglavnom lošije očuvani. Na pojedinim zidovima faze 3 uočeno je i zidanje od krečnjačkih kvadera vezanih krečnim malterom u višim nivoima zidova, preko zaravnjenih nižih nivoa izgrađenih od ramskog škriljca. Očuvana visina zidova ove faze retko prelazi 0,60-0,70 m. Tokom faze 3 objekat je proširen sa istočne strane dodavanjem masivnog spoljnog zida i prostorija 4, 6 i 8, kao i proširenjem prostorije 5 (sl. 7) sa popravkama, dok su pojedini delovi ostali u funkciji. U ovoj građevinskoj fazi, tokom

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Slika 7 – Građevinska faza 3.

koje dolazi do značajnog uvećanja gabarita objekta, uveden je sistem podnog i zidnog grejanja duž istočnog spoljnog zida objekta; kanal hipokausta je istražen u prostoriji 4 i proširenom delu prostorije 5.

Prostorija 4 pripada fazi 3, a dograđena je uz spoljni zid prostorija 2 i 3. Uz istočni zid prolazi kanal hipokausta koji se nastavlja u prostoriju 5. Zanimljivo je primetiti da hipokaust prolazi samo duž spoljnog zida prostorija 4 i 5 i da se ne nastavlja, odnosno ne širi na celu površinu prostorija. Pod je popločan opekama standardnog formata. U ovu prostoriju ulazilo se iz prostorije 5 kroz vrata na južnom zidu. Za sada nije identifikovan prefurnium ovog hipokausta. Dimenzije prostorije su 3,00 x 6,50 m.

Prostorija 5 je u fazi 3 znatno proširena (unutrašnje dimenzije približno 5,10 x 8,50 m) i popločana malim dekorativnim podnim pločicama u vidu leptira/peščanog sata. Dimenzije popločanja su 4,50 x 8,50 m, dok su sa tri strane uočljive bordure od opeka klasičnog formata (sl. 8). U ovoj prostoriji konstatovani su i ostaci zidne fresko dekoracije u vidu crvenih i belih polja, bordura i elemenata predstava (verovatno su u pitanju floralni motivi) koje, na žalost, zbog slabe očuvanosti ne možemo adekvatno interpretirati. Na delovima očuvanih malternih površina konstatovani su tragovi slova od kojih je za sada moguće izdvojiti samo I M (L M?) (sl. 9). Na pojedinim delovima zidova ove prostorije uočeno je nekoliko slojeva oplata od belog krečnog maltera, debljine 1-2 cm (najviše četiri sloja), što ukazuje na više obnova i duži period korišćenja prostorije.

Kao što je pomenuto, sistem podnog grejanja je uočen uz masivan spoljni zid mlađe faze, u vidu kanala hipokausta u prostorijama 4 i 5. Širina ovog kanala je oko 1 m i u strukturi zidova možda bi se mogle izdvojiti dve podfaze. Stubiće hipokausta u prostoriji 4 čine dva niza šupljih keramičkih cevi sa kružnim perforacijama, dok su u prostoriji 5 dva niza stubića sačinjena od kvadratnih opeka spojenih debljim slojem hidrauličnog maltera sa šljunkom. U šutu je pronađen i fragment jedne od ovih cevi sa utisnutim novcem po obodu u svežoj glini. Novac potiče iz kovnice Nikeja koja je u velikoj meri zastupljena na prostoru Viminacijuma.

Prostorija 6 u potpunosti je novoizgrađena tokom faze 3 (sl. 10). Ova poluukopana prostorija je pravougaone osnove unutrašnjih dimenzija 5,90 x 5,05 m. Zidovi su izgrađeni od škrljca vezanog malterom, uz ređu upotrebu opeke. Gornji nivoi zidova od škrljca su

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Slika 8 – Pod od leptirastih opeka u prostoriji 5, snimak sa jugozapada.

Slika 9 – Fragmentovana fresko dekoracija iz prostorije 5.

Slika 10 – Prostorija 6, snimak sa severa.

zaravnjeni i prekriveni slojem belog krečnog maltera debljine od 1 do 10 cm. Preko zaravnjenog dela zida bili su postavljeni manji ili veći blokovi od krečnjaka, na šta ukazuju dimenzije otisaka u malteru i par očuvanih blokova. Najviša očuvana visina zidova iznosi 0,85-0,95 m, dok je njihova širina 1,00-1,05 m. Ulaz u prostoriju je na njenom južnom zidu; širina praga je 1,25 m, a uz njegovu unutrašnju stranu je otkriven stepenik izgrađen od škriljca, opeke, krečnjaka i žute gline. Podnica ove prostorije je bila popločana opekama pravougaonog i kvadratnog oblika, od kojih su mnoge imale pečate LEG VII CL. Ovu prostoriju karakteriše masivnost zidova i monumentalnost, pa ne treba isključiti postojanje spratne konstrukcije. U tom slučaju bi bilo moguće da se radi o tribunalu, mestu u principiji sa koga se komandant (*legatus*) obraćao trupama.

Unutrašnje dvorište – nivo sa tucanikom, uočeno je zapadno od prostorije 6, u južnom delu iskopa; u potpunosti je prekrilo zidove prostorije 7 iz faze 2. Nivo sa tucanikom, koji je definisan kao površina u unutrašnjem dvorištu, čine manji komadi lomljene opeke, krečnjaka, sporadično crvenke i škriljca, koji su zaliveni krečnim malterom (sl. 11). Mestimično se

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Slika 11 – Nivo sa tucanikom u unutrašnjem dvorištu, snimak sa zapada.

uočavaju zaravnjeni delovi površine, koji najverovatnije predstavljaju originalni izgled celine. Približne dimenzije površine sa tucanikom su 13,30 x 11,30 m, a njena debljina iznosi 0,15-0,25 m. Ovaj sloj leži na mrkoj rastresitoj zemlji sa tragovima gorenja, ispod koga se prati nivo sa glinovitom zapečenom zemljom, koji možda predstavlja i nivo gorenja starije faze. Na osnovu novca se može datovati u prve decenije 4. veka. Ovaj prostor je u literaturi obeležavan i kao bazilika, ali u slučaju ove principije nije bilo dokaza koji bi ukazali da se radi o pokrivenom prostoru, pa je upravo stoga opredeljen kao unutrašnje dvorište. Nedoumicu ostavlja masivan zid širine do 2,70 m, koji je zatvarao dvorište sa severne strane, naslanjajući se na platformu; njegova monumentalnost ukazuje da je mogao nositi neku masivnu konstrukciju. U ovo dvorište ulazilo se iz portika, ali je sam ulaz bio zatvoren masivnim dvokrilnim vratima za koje su prag i usadnici za dovratnike pronađeni *in situ*. U prvoj fazi principije ovo je bio i jedini ulaz na istočnoj strani. U drugoj fazi nakon proširenja objekta došlo je do otvaranja bočnog izlaza između prostorija 5 i 6.

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

* * *

Bitno je pomenuti još nekoliko istraženih celina u okviru principije, koje se ne mogu vezati za određenu građevinsku fazu, a verovatno su bile u upotrebi tokom dužeg perioda, možda i kroz čitav vek trajanja principije.

Forum

Tokom iskopavanja 2020. godine otkriven je jugoistočni deo foruma sa peristilom (sl. 12). Hodna površina je istražena na prostoru jednog celog i dela drugog kvadrata, a oivičeno je sa južne strane platformom I, i sa istočne strane pomenutim zidom sa tri prolaza, koji je izgrađen tokom faze 2. Gornju površinu, tj. mlađu fazu dvorišta čini zaravnjeni sloj žućkastog šljunka, na kome većim delom leži sloj lomljenog krečnjaka, otkriven na prostoru približnih dimenzija 8,90 x 8,70 m. Mestimično se javlja šut od celih i fragmentovanih kvadera krečnjaka, kao i tri zaravnjene ploče od škrljca. Stariju fazu, koja je za sada uočena samo u tragovima i u preseku površine, verovatno je činio zaravnjeni nivo od lomljene i mrvljene crvenke.

Istočni peristil

Istočno od foruma je istražen peristil, pokriveni hodnik iz koga se ulazilo u bočne prostorije. Njegova dužina je iznosila 45 m (potvrđeno na osnovu iskopavanja i geofizičkih snimaka), a širina 4 m. Više stubova pronađenih u peristilu i prostorijama oko njega potvrđuje postojanje kolonade. Prema kvalitetu materijala od koga su izrađeni stubovi razlikuju se oni od dobro obrađenog krečnjaka i oni od daleko nekvalitetnijeg krečnjaka, koji su loše očuvani i rasipaju se na najmanji dodir. Pretpostavlja se da je ovaj hodnik bio u upotrebi u istom obliku kroz sve faze postojanja principije.

Objekat za vodosnabdevanje

U jugoistočnom uglu foruma nalazio se objekat za vodosnabdevanje (manja fontana) (sl. 13), koji je u velikoj meri devastiran – nedostaju severni i zapadni zid objekta. Do fontane je voda bila dovedena olovnim cevima unutrašnjeg prečnika oko 5 cm; cev je ulazila kroz istočne zidove (koji su tom prilikom delimično razgrađeni), i odozdo izlazila u središte bazena/piscine. Ovo jasno ukazuje da je objekat postavljen nakon završetka gradnje faze 3. Bazen su formirale vertikalno postavljene uske kamene ploče usađene u žljeb, debljine između 0,10 i 0,12 m, spojene hidrauličnim malterom sa kamenim postamentom. Ovo arhitektonsko rešenje je rekonstruisano na osnovu očuvanih kanala za usađivanje ploča, sa tragovima hidrauličnog

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Slika 12 – Deo foruma sa peristilom, snimak sa severa.

maltera. Unutrašnje dimenzije bazena su 1,50 x 1,50 m, a spoljne dimenzije temeljnih zona 2,80 x 2,80 m. Na postamentu su konstatovana i dva plitka kanala za odvod viška vode. Prema trenutnom nivou istraživanja nemamo elementa da zaključimo kako je višak vode odvođen, jer kanali nisu pronađeni.

Slika 13 – Fontana u jugoistočnom uglu foruma, snimak sa jugoistoka.

Platforma I i negativ zida

Južni deo foruma bio je zatvoren pravougaonom formacijom koja je definisana kao platforma I (sl. 14). Gornja površina sa malterom nije u potpunosti glatka niti obrađena te se ne može opisati kao podnica; svuda po površini su tragovi počupanog kamena. Uprkos tome, na dva mesta ispod ovog sloja maltera vidi se ravni glatki sloj nivelacije maltera ili neke starije podnice. U profilu je uočen red krečnjačkih kvadera koji su mogli služiti kao temeljni ispust. Širina platforme je 4,10 m, sa istraženom dužinom od 14 m, ali je svakako u potpunosti zatvarala forum sa južne strane. Na južnu stranu platforme oslanjao se pomenuti masivan zid, pronađen samo u temeljnim zonama i negativu. Ovaj zid je postojao u sve tri faze i može se pratiti jasno kroz povećanje zidne mase i širine koja je od 1 m narasla u poslednjoj fazi do 2,70

Slika 14 – Platforma I, snimak sa severoistoka.

m. U poslednjoj podfazi uočena je masivna zidna masa neravnomerne debljine prislonjena sa južne strane na postojeći zid izgrađen od crvenke.

Pokretni nalazi

Ceo prostor principije karakteriše relativno mali broj pokretnih nalaza. Životinjske kosti su samo u prostorijama 3 i 6 konstatovane u većim količinama, dok se u sloju i ostalim celinama javljaju u manjem broju. Nalazi fragmenata keramike neuobičajeno su retki na čitavom istraženom prostoru, može se reći da se javljaju samo sporadično.

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Najveći procenat inventarisanih predmeta čini novac, a najznačajniji je svakako nalaz ostave u prostoriji 3. Nakon uklanjanja krovnog šteta pronađeno je više komada oružja i oštećene vojne opreme, fragmenti staklenog pehara sa aplikacijom u obliku ribe (kasnoantički tip *Konchylienbecher*), sa ukupno 118 primeraka srebrnog i bronzanog novca (denari i antoninijani), među kojima dominiraju primerci vojnih careva 3. veka, pre svega Galijena, Klaudija II i Aurelijana. Ovakvi nalazi spadaju u klasične ostave u kojima se čuva tradicionalno kvalitetan srebrni novac tokom ekonomske krize, u kombinaciji sa inflatornim novcem nastalim smanjivanjem procenta srebra u kovanim primercima pojedinih careva. S obzirom da skup novca potiče iz raspona vladavine careva od skoro jednog veka (od Septimija Severa do Konstantina I), ova ostava predstavlja važan doprinos proučavanju monetarnih tokova i načina finansiranja vojske u vremenima izrazite ekonomske krize.

Od ostalih nalaza treba pomenuti nekoliko gvozdjenih i bronzanih alatki i predmeta za svakodnevnu upotrebu (poput brava, ključeva, ukrasnih klinova) koji potiču mahom iz kasnoantičkih slojeva, nekoliko celih ili fragmentovanih keramičkih žižaka, retke koštane nalaze (igla, fragmentovana kašičica) i dva fragmenta natpisa na mermeru.

* * *

Iskopavanja principije u 2020. godini rezultirala su dokumentovanjem delova foruma, portika i više prostorija duž istočne strane objekta, potencijalno i tribunala; otkriveni su i delovi sistema za grejanje i vodosnabdevanje. Identifikovano je više građevinskih faza, koje odgovaraju prethodno uspostavljenoj hronologiji kastruma. Uočeno je da su mnoge prostorije izgrađene tokom starije faze bile u upotrebi i u kasnoantičkom periodu. Tokom iskopavanja je bila uočljiva izuzetno mala količina pokretnih nalaza, među kojima je novac bio jedini validan za hronološku determinaciju. Ostava novca u prostoriji 3 ukazuje na moguću prirodnu katastrofu (zemljotres) u periodu nakon 330. godine nove ere. Uprkos tome, konačna faza principije još uvek nije precizno definisana. Poslednji rezultati istraživanja govore u prilog teoriji da legijski logor u Viminacijumu nije bio uništen, već napušten. Analogije principiji na Viminacijumu se mogu naći širom čitavog Carstva, s obzirom na to da je većina ovih građevina imala sličan plan i raspored. Iako direktna analogija u vidu identičnog objekta za sada nije otkrivena, može se reći da je najbližnja principija sa lokaliteta Potaisa u Rumuniji.

Planirano je da se na prostoru principije u narednim kampanjama nastave sistematska iskopavanja, pre svega kako bi se pouzdano utvrdili gabariti i definitivna hronologija građevine. Buduća iskopavanja će biti usmerena i na južni deo principije, gde se očekuju glavne administrativne prostorije, *sacelum* i *aerarium*. Očekuje se i da buduća istraživanja razjasne odnos principije sa okolnim arhitektonskim strukturama u logoru (ulice, pretorijum, itd.).

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

Bibliografija:

Barbulescu (ed.) 2020 – M. Barbulescu (ed.) *Principia din castrul legionar de la Potaissa*, 2020, Cluj-Napoca: Editura Mega.

Bogdanović et al. 2021 – I. Bogdanović, Lj. Jevtović, G. Stojić, Legijski logor u Viminacijumu: sistematska istraživanja severozapadnog dela utvrđenja u 2019. godini, u: S. Vitezović, M. Radišić, Đ. Obradović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2019. godini*, Beograd 2021, 83–98.

Korać et al. 2018 – M. Korać, S. Golubović, N. Mrđić, Research of Viminacium and its Suburban Zones, in *Vivere Militare Est – From Populus to Emperors – Living on the Frontier*, vol. II, Monographies, no. 68/2, Belgrade, 2018, 41–71.

Mrđić 2009 – N. Mrđić, *Topografija i urbanizacija Viminacijuma*. Magistarska teza, Filozofski fakultet, Beograd 2009.

Nikolić 2013 – E. Nikolić, Contribution to the Study of Roman Architecture in Viminacium: Construction Materials and Building Techniques, *Archaeology and Science* 8/2012, 2013, 19–46.

Nikolić et al. 2021 – S. Nikolić, G. Stojić, M. Marjanović, Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2018. godini, u: S. Vitezović, M. Radišić, Đ. Obradović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2018. godini*, Beograd 2021, 145–157.

Stojić, Marjanović 2021 – G. Stojić, M. Marjanović, Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2019. godini, u: S. Vitezović, M. Radišić, Đ. Obradović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2019. godini*, Beograd 2021, 99–113.

Webster, 1998 – G. Webster, *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.* University of Oklahoma Press.

Welzel, 1999 – J. Welzel, Das Diatretglas aus Szekszárd in Ungarn, *Journal of Glass Studies*, Vol. 41 (1999); 153-165.

Napomene:

¹ Detaljnije o istorijatu istraživanja videti Mrđić 2009, 9–16; Korać et al. 2018, 54–55.

² Rezultati novijih istraživanja legijskog logora objavljeni su u Bogdanović et al. 2021; Nikolić et al. 2021; Stojić, Marjanović 2021 i pratećoj literaturi.

³ Istraživanjima Viminacijuma rukovodili su Miomir Korać i Snežana Golubović. Iskopavanja principijuma trajala su od 19.05.2020. do 26.11.2020. godine. Ekipu su činili Nemanja Mrđić i Milica Marjanović iz Arheološkog

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

instituta, Željko Jovanović, Igor Milošević i Ivan Marjanović iz Centra za nove tehnologije, kao i studenti arheologije Stefan Jevremović, Nikola Milivojević i Stefan Radosavljević.

⁴ Webster 1998, 193-195.

⁵ Crvenka je lokalni naziv za prirodno zapečenu zemlju, koja potiče iz majdana u blizini Viminacijuma (selo Stari Kostolac). Tokom rimskog perioda je eksploatisana i korišćena kao građevinski materijal. Više o tome videti u: Nikolić 2013, 27–28.

⁶ Prostorija 5 je bila većih dimenzija od prostorija 1-3, ali pošto je pregrađena i proširena tokom faze 3, kada su devastirani njen južni i istočni zid, njen gabarit u fazi 2 se ne može precizno odrediti.

⁷ U pitanju je kasnoantički tip pehara sa dekoracijom u kombinaciji riba i školjki, pa otuda blago zakrivljena forma aplikacije u obliku ribe. Naziv ovog tipa potiče od latinskog naziva za školjke – *conchyli*. Slične posude koje se datuju u 3. i 4. vek potiču iz radionice u Kelnu: Welzel 1999, 153, 155.

⁸ Na čitanju i opredeljenju novca se zahvaljujemo kolegama Mirjani Vojvodi i Saši Redžiću.

⁹ Barbulescu (ed.) 2020.

Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2020. godini

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2020"(082)(0.034.2)
902.2(497.11)"2020"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2020. godini / urednici Selena Vitezović, Đurđa Obradović, Milica Radišić.
- Elektronsko izd. - Beograd : Arheološki institut, 2023 (Beograd : Arheološki institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Sistemska zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane dokumenta. - Tiraž 50.
- Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-086-6

- a) Археолошки институт (Београд) - Истраживања - 2020 - Зборници
- b) Археолошка истраживања - Србија - 2020 - Зборници

COBISS.SR-ID 127853321